

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΚΡΙΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

I. Το πρόβλημα του κριτηρίου της αλήθειας και του εμπειρικού ελέγχου των επιστημονικών προτάσεων εντάσσεται στη θεματική της ειδικής θεωρίας της επιστήμης, η οποία εξετάζει, εκτός των άλλων, και την επιστημονικότητα των προϋποθέσεων, των εννοιών, των προτάσεων και των μορφών επιχειρηματολογίας των επί μέρους επιστημών. Ως μεταθεωρία της επιστήμης επιχειρεί τον προσδιορισμό των κριτηρίων επαλήθευσης ή διάψευσης των προτάσεων των επιστημονικών θεωριών και την διαπίστωση της αξιοπιστίας των προγνώσεων και των επιστημονικών εξηγήσεων.

Τα τυπικά γνωσιοθεωρητικά προβλήματα, που σχετίζονται με τη μορφή, το κύρος, τις προϋποθέσεις της επιστημονικότητας και του εμπειρικού ελέγχου των προτάσεων που διατυπώνονται για την πραγματικότητα, αποτελούν τα βασικά αντικείμενα των επιστημολογικών ερευνών στον αιώνα μας. Η μαρξιστική έρευνα των μεθοδολογικών προβλημάτων της επιστήμης άργησε να ασχοληθεί με ζητήματα που αφορούν στον έλεγχο των επιστημονικών προτάσεων, μέχρις ότου αμφισβητήθηκε επίμονα η επιστημονικότητα των προτάσεων της ίδιας της Μαρξιστικής θεωρίας.

Οι εμπειρικές επιστήμες που ενδιαφέρονται για την αντικειμενική γνώση προσδιορίζουν την έννοια της εμπειρικής αλήθειας ως κατηγορήματος που ισχύει μόνο για τις εμπειρικές προτάσεις¹. Για τις λογικές, τις αναλυτικές ή τις κανονιστικές προτάσεις αναζητείται μια άλλη έννοια της αλήθειας². Για τις λογικές και τις αναλυτικές προτάσεις αρκούν οι κανόνες της Λογικής και οι σημασιολογικοί κανόνες στα πλαίσια του εκάστοτε γλωσσικού συστήματος.

Σχετικά με το ζήτημα της αντικειμενικής γνώσης ορισμένων αξιών και κανονιστικών προτάσεων προτάθηκε μια διαφοροποιημένη έννοια της αλήθειας στα πλαίσια μιας συναινετικής, διαλογικής θεωρίας³.

1. Popper K. R., *Conjectures and Refutations*, London 1969. (Truth, Rationality and the Growth of Scientific Knowledge), σ. 215. Βλ. επίσης: Pap A., *Analytische Erkenntnistheorie*, Wien 1955, σ. 67 κ.ε.

2. Popper K. R., *The Open Society and its Enemies*, Vol. I., London 1973, Ch. 5, *Nature and Convention*, σ. 57. Επίσης: Popper K. R., *Die beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie*, Tübingen 1979, σ. 175 κ.ε.

3. Habermas J., *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*, Frankfurt a. M. 1973, σ. 140.

Οι μαρξιστικές απόψεις για το πρόβλημα της αλήθειας και του εμπειρικού ελέγχου των προτάσεων παραγνωρίζουν συνήθως τη διαφορά που υπάρχει μεταξύ της αναλυτικής, της λογικής και της εμπειρικής αλήθειας. Υποστηρίζεται δηλαδή η άποψη, ότι αυτά τα είδη της γνώσης μπορούν να συναχθούν όλα από την εμπειρία¹. Ασάφεια επικρατεί επίσης και σχετικά με τον τρόπο διαπίστωσης της αντικειμενικής αλήθειας μιας επιστημονικής πρότασης. Η αλήθεια προσδιορίζεται απλώς ως «συμφωνία με την πραγματικότητα», στα πλαίσια μιας θεωρίας της αντιστοιχίας της αλήθειας, ή ως «αντανάκλαση της αντικειμενικής πραγματικότητας στην ανθρώπινη συνείδηση»². Το μόνο κριτήριο της αλήθειας που προτείνεται είναι το κριτήριο της πράξης. Όμως η κατηγορία της πράξης και η γνωσιοθεωρητική σημασία της έχει αμφισβητηθεί συχνά και βρίσκεται ακόμη στο επίκεντρο της ιδεολογικής αντιπαράθεσης³.

Στα πλαίσια της θεωρίας της επιστήμης συνεχίζεται η συζήτηση σχετικά με τον επιστημονικό ή μη χαρακτήρα πολλών θεωρητικών προτάσεων του Μαρξισμού. Οι σύγχρονες θεωρίες της επιστήμης έθεσαν το ζήτημα της οριοθέτησης μεταξύ των προτάσεων που έχουν κάποιο νόημα, των προτάσεων με εμπειρικό περιεχόμενο και όλων των άλλων προτάσεων. Μόνο το πρώτο είδος προτάσεων θεωρήθηκε εμπειρικά ικανό για επαλήθευση. Επομένως αποτέλεσε πρόβλημα για επίλυση το ζήτημα του προσδιορισμού του περιεχομένου των επιστημονικών προτάσεων και τον εμπειρικού τους ελέγχου. Σύμφωνα με το κριτήριο της επαλήθευσης νόημα έχουν μόνον οι προτάσεις που επιδέχονται επαλήθευση από την άμεση παρατήρηση.

Στη συνέχεια διαπιστώθηκε ότι η διάκριση των προτάσεων σε προτάσεις με νόημα και χωρίς νόημα δεν ήταν εύκολο να γίνεται και έτσι οι οπαδοί της θετικιστικής θεωρίας της αλήθειας βρέθηκαν αντιμέτωποι με νέα γνωσιοθεωρητικά προβλήματα⁴. Προβληματικές δεν ήταν τόσο οι ατομικές προτάσεις για παρατηρησιακά γεγονότα, όσο η εξεύρεση κριτηρίων για τον εντοπισμό γενικών προτάσεων με τη μορφή νόμων.

Ο Popper πρότεινε το γνωστό κριτήριο της διαψευσιμότητας για τον

1. Klaus G., *Kybernetik and Erkenntnistheorie*, Berlin 1972, σ. 11-14, σ. 184, σ. 197. Adorno Th. (u. a.), *Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie*, Darmstadt 1972, σ. 13, 155.

2. Lenin W. I., *Materialismus und Empirio-kritizismus*, Werke Bd. 14, Berlin 1975, σ. 116-132.

4. Görlich J.W., *Semantik und dialektische Materialismus. Darstellung und Analyse der modernen marxistisch-leninistischen Wissenschaftstheorie in der DDR*, Berlin 1969, σ. 77.

4. Popper K.R., *The Logik of Scientific Discovery*, London 1972, σ. 34 κ.ε. Προβλ. Stegmüller W., *Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie*, Stuttgart 1969, σ. 38κ.ε.

προσδιορισμό των εμπειρικών προτάσεων¹. Επιστημονικές εμπειρικές προτάσεις θεωρούνται όσες μπορούν να διαψευστούν απο την πραγματικότητα. Η αλήθεια και το ψεύδος εμπειρικών αποφάνσεων εξετάζεται στα πλαίσια και με τις προϋποθέσεις μιας θετικιστικής θεωρίας της αλήθειας. Σύμφωνα με τη «θεωρία των τριών κόσμων» του Popper η αντικειμενική επιστημονική γνώση, που αποτελεί το περιεχόμενο του «τρίτου κόσμου» είναι επιδεικτική αλλαγής και διαφοροποίησης στα πλαίσια της προσπάθειας του ανθρώπου να επιβιώσει και εν όψει των απαιτήσεων της ίδιας της πραγματικότητας, την οποία ερευνά ο άνθρωπος.

Ο διαχωρισμός των επιστημονικών θεωριών από τις μή επιστημονικές καθορίζεται ανάλογα με τις δυνατότητες κριτικού ελέγχου των υποθέσεων τους. Η επιστημονικότητα των θεωριών εξαρτάται από τη δυνατότητα η μη προσδιορισμού των συνθηκών διάψευσης, της δυνατότητας κριτικής και αναζήτησης των πειραματικών αποτελεσμάτων που θα μπορούσαν να τις διαψεύσουν. Μια θεωρία που δεν είναι διαψεύσιμη θεωρείται εμπειρικά κενή.

Ένα από τα μειονεκτήματα της θεωρίας της διαψευσιμότητας του Popper, δηλαδή το γεγονός ότι δεν είναι κατάλληλη για στατιστικές υποθέσεις, προσπάθησε να το διευρύνει ο Braitwaite², ενώ ο Carnap προτείνει το κριτήριο της ατελούς επαληθευσιμότητας και της προγνωστικής καταλληλότητας³.

Σύμφωνα με την επιστημολογία του λογικού θετικισμού μια επιστημονική θεωρία αποτελεί ένα σύστημα θεωρητικών και παρατηρησιακών όρων. Λόγω αυτής της διάκρισης μεταξύ θεωρίας και παρατήρησης γίνεται απαραίτητο ένα σύνολο κανόνων αντιστοιχίας των όρων της θεωρίας προς τα εμπειρικά δεδομένα. Οι θεωρητικοί όροι συνδέονται με την εμπειρία με τη χρησιμοποίηση των κανόνων αντιστοιχίας που τους δίνουν το νόημά τους⁴. Το κριτήριο της προγνωστικής καταλληλότητας επιτρέπει τον προσδιορισμό της εμπειρικής έννοιας και τον ορισμό των εμπειρικών προτάσεων. Μια έννοια θεωρείται εμπειρική ή περιγραφική ανάλογα με το αν συναντάται σε μια θεωρία και επιτρέπει τη συναγωγή παρατηρησιακών προτάσεων⁵.

Ο Stegmüller αντέτεινε ότι αυτή η προϋπόθεση του λογικού θετικισμού του Carnap για την κατασκευή μιας παρατηρησιακής γλώσσας που να επιτρέπει τη διατύπωση προτάσεων με νόημα ελάχιστα συναντιέται στις εμπειρικές επιστήμες⁶.

1. Popper K.R., ο.π. σ. 40 κ.ε.

2. Braitwaite R. B., *Scientific Explanation*, Cambridge 1964, σ. 101 κ.ε.

3. Carnap R., *Testability and Meaning*, *Philosophy of Science*, 3 (1936), 420-68.

4. Delaney C. G., *Pragmatism and the Meaning of Truth*, στο *The Monist*, 4 (1985) 526. Πρβλ. Carnap R., *Truth and Confirmation*. *Readings in Philosophical Analysis* (Ed. Feigl and Sellars), N. York 1949, σ. 119.

5. Rupp E., *Zur Kritik der transzendentalen und analytischen Wissenschaftstheorie* Frankfurt a. M. 1973, σ. 89 κ.ε.

6. Stegmüller W., *Probleme und Resultate der Wissenschaftstheorie und analytischen Philosophie*, Bd. II, *Theorie und Erfahrung*, Berlin 1970, σ. 329.

Το πρόβλημα του ελέγχου της αξιοπιστίας των προτάσεων με εμπειρικό νόημα προσπάθησαν να το λύσουν τόσο οι θεωρίες της επαγωγής όσο και της διαψευσιμότητας. Το επαγωγικό μοντέλλο προσπάθησε να ορίσει το μέτρο της λογικής πιθανότητας για ένα γλωσσικό σύστημα και το βαθμό συναγωγής μιας υπόθεσης από κάποια παρατηρησιακή πρόταση και να προσδιορίσει την καταλληλότητα και χρησιμότητά της για την επιστήμη¹. Επειδή όμως η προσπάθεια μεγιστοποίησης της πιθανότητας των υποθέσεων οδηγούσε σε μίαν ελαχιστοποίηση του εμπειρικού τους περιεχομένου καταβλήθηκε η προσπάθεια από τους οπαδούς της θεωρίας της διαψευσιμότητας για τον καλύτερο προσδιορισμό της πιθανότητας των υποθέσεων. Οι επαγωγικές τεχνικές κρίνονται χρήσιμες μόνο όταν πρόκειται για ποσοτικές, στατιστικές υποθέσεις.

Η μέθοδος του κριτικού εμπειρικού ελέγχου των υποθέσεων αποτέλεσε μίαν άλλη εκδοχή στις προσπάθειες διατύπωσης και μέτρησης του βαθμού επαλήθευσης². Μία υπόθεση θεωρείται αληθινή αν έχει αντέξει σ' όλες τις προσπάθειες διαψεύσής της. Εγγύηση απόλυτης βεβαιότητας δεν υπάρχει. Δεν αποκλείεται η δυνατότητα λάθους ή της ανακάλυψης νέων γνώσεων που να οδηγήσουν στη διάψευση μιας υπόθεσης.

Η επιφύλαξη της αβεβαιότητας δεν αφορά μόνο προτάσεις με μορφή νόμου (που δεν είναι επαληθεύσιμες αφού θάπρεπε να ερευνησουμε ολόκληρο το σύμπαν, όλο το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον για τυχόν αντιφατικά γεγονότα), αλλά και μερικές προτάσεις για γεγονότα³.

Η επιστημονική γνώση μετατρέπεται έτσι σε μια διαδικασία προσέγγισης της αλήθειας. Προκύπτει ως αποτέλεσμα της εξουδετέρωσης των υποθέσεων που διαψεύστηκαν και βελτίωσης όσων υποθέσεων επαληθεύτηκαν.

Ο κριτικός εμπειρικός έλεγχος συνίσταται αρχικά στον έλεγχο της λογικής συνοχής μιας θεωρίας και στη διαπίστωση έλλειψης αντιφάσεων. Όμως η λογική συνοχή μιας θεωρίας δεν εγγυάται από μόνη της την αντοχή της και την εμπειρική της επαλήθευση⁴.

Χρήσιμος θεωρείται ο έλεγχος που επιτυγχάνεται με την αντιπαράθεση και τη σύγκριση αντίπαλων θεωριών. Αν πρόκειται για δύο θεωρίες που αντιφάσκουν μεταξύ τους και διεκδικούν για τον εαυτό τους την αλήθεια, είμαστε σε θέση τουλάχιστον να συμπεράνουμε ότι η μία από τις δύο θα πρέπει να είναι λανθασμένη, προτού ακόμη την ελέγξουμε πάνω στα ίδια τα πράγματα. Το γεγονός πάντως, ότι ενδεχομένως περισσότερες θεωρίες δεν έρχονται σε αντίφαση μεταξύ τους, δεν επιτρέπει το συμπέρασμα ότι είναι όλες ορθές.

1. Vetter H., Inductivism and Falsification, στο Synthese 23 (1971), σ. 226.

2. Popper K.R., The Logic of Scientific Discovery, London 1972, σ. 93; Conjectures and Refutations, London 1969, σ. 215; Bunge M., Scientific Research, Vol. I., N. York 1967, Ch. 12-15.

3. Opp K.D., Methodologie der Sozialwissenschaften, Hamburg 1970. σ.270 κ.ε.

4. Albert H., Marktsoziologie und Entscheidungslogik. Neuwied 1967, σ.302κ.ε.

Ο περίφημος «πλουραλισμός θεωριών», που χαρακτηρίζει τη δυτική επιστημολογία, κατά τον οποίο είναι διαθέσιμες για την επίλυση των προβλημάτων της θεωρίας της επιστήμης περισσότερες εναλλακτικές προτάσεις λύσεων, μπορεί να έχει κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις ως συνέπεια την άμιλλα των θεωριών και τη διεύρυνση της θεωρητικής ή της εμπειρικής γνώσης.

Ο βασικότερος έλεγχος γενικών προτάσεων η θεωριών είναι η προσπάθεια εξήγησης ή πρόγνωσης φαινομένων. Δηλαδή ο έλεγχος της θεωρίας με βάση την πραγματικότητα παίρνει τη μορφή συναγωγής παρατηρησιακών προτάσεων και τον έλεγχου τους. Αν οι προτάσεις που συνάγονται από μια θεωρία [αντιφάσκουν προς παρατηρησιακές προτάσεις, τότε έχουμε διάψευση της [εξηγηματικής πρότασης. 'Αν δεν έχουμε αντίφαση, τότε μιλάμε για μια προσωρινή επαλήθευση της θεωρίας.

Ο εμπειρικός έλεγχος μιας θεωρίας γίνεται με τη δοκιμασία της με ένα «τέστ» εξήγησης ή πρόγνωσης. Με τη βοήθεια του «τέστ» επιχειρείται η εφαρμογή της θεωρίας σε μια πραγματική κατάσταση, γεγονός που επιτρέπει τη σύγκριση των παρατηρησιακών προτάσεων που συνάγονται από τη θεωρία με παρατηρησιακές προτάσεις που προέκυψαν εμπειρικά. Ο πειραματικός έλεγχος είναι τότε μόνο δυνατός, όταν μπορεί να δημιουργηθεί η κατάσταση που επιτρέπει την εφαρμογή της θεωρίας. Αυτή η δυνατότητα δικιμασίας δεν είναι προσιτή στις κοινωνικές επιστήμες. Στην περίπτωση αυτή ενδείκνυται η συλλογή «πρωταρχικών πληροφοριών» με την επίκληση ιστορικού υλικού. 'Όταν δεν είναι δυνατός ο πειραματικός έλεγχος και απουσιάζουν παρατηρησιακά στοιχεία, τότε η θεωρία δεν είναι δυνατόν να δοκιμαστεί εμπειρικά. Το ίδιο ισχύει και για μελλοντικά, ιστορικά νέα συμβάντα, τα οποία δεν είναι δυνατόν να δοκιμαστούν με εμπειρικό τρόπο¹.

Ανάλογες προς τα αποτελέσματα του εμπειρικού ελέγχου των θεωριών είναι και οι συνέπειες για τις θεωρίες που υποβλήθηκαν στο σχετικό έλεγχο. 'Αν οι προτάσεις της θεωρίας επιβεβαιώθηκαν, το μόνο θέμα που μένει να μελετηθεί είναι αν θα αρκестεί ο ερευνητής σ' αυτόν μόνο τον έλεγχο ή αν χρειάζονται και άλλες δοκιμές της. Ενώ στην περίπτωση διάψευσης η θεωρία ή πρέπει να εγκαταληφθεί εντελώς ή γίνεται μια νέα προσπάθεια βελτίωσης της και επαναδοκιμασίας της.

Εκτός των κριτηρίων, που αναφέρθηκαν με συντομία παραπάνω, μπορούν να χρησιμοποιηθούν κατά την ερευνητική πρακτική και άλλα συναφή κριτήρια με σκοπό την απόκτηση και τον έλεγχο εμπειρικών γνώσεων. Τέτοια κριτήρια που επηρεάζουν την επιστημονική έρευνα συχνά σχετίζονται με ζητήματα κοσμοθεωρητικής ή πολιτικής συνοχής των προτάσεων που συχνά οδηγούν σε σύγκρουση με τους επιστημολογικούς στόχους της έρευνας.

1. Popper K. R., *Das Elend des Historizismus*, Tübingen 1965, σ. 2, 32, 40 κ.ε., 77-94.

Σε περίπτωση που υπάρχουν περισσότερες από μια θεωρίες εγκαταλείπεται ευκολότερα η θεωρία που αποδείχτηκε ως λανθασμένη ή με ασήμαντο πληροφοριακό χαρακτήρα, απ' ό,τι θα συνέβαινε αν ήταν η μόνη εξηγητική υπόθεση που υπάρχει. Στην τελευταία περίπτωση οι ερευνητές φτάνουν στο σημείο να διατυπώσουν μίαν ανταγωνιστική θεωρία για τον καλύτερο έλεγχο της υπάρχουσας θεωρίας. Μ' αυτόν τον τρόπο προκύπτουν νέες ιδέες που επιτρέπουν τη σύγκριση, την καλύτερη κατανόηση των φαινομένων και ενδεχομένως την παραπέρα ανάπτυξη της αρχικής θεωρίας¹.

II. Στα πλαίσια της σύγχρονης θεωρίας της επιστήμης συνεχίζεται η συζήτηση σχετικά με τον επιστημονικό ή μη χαρακτήρα πολλών προτάσεων του Μαρξισμού. Η έρευνα της μαρξιστικής μεθόδου σε συστηματική αντιπαράθεση προς τα πορίσματα της σύγχρονης θεωρίας της επιστήμης δεν έχει σίγουρα ολοκληρωθεί ακόμη².

Η συζήτηση στα πλαίσια της αναλυτικής θεωρίας της επιστήμης και με τα δικά της μέσα της κριτικής μεθοδολογίας ερχόταν να συναντηθεί με την συζήτηση από την πλευρά των μαρξιστών θεωρητικών, οι οποίοι θέλησαν να απαντήσουν στην πρόκληση με μια κριτική της αστικής επιστήμης και στο μεθοδολογικό επίπεδο. Είναι γεγονός πάντως ότι η μαρξιστική έρευνα άργησε να ασχοληθεί με βασικά γνωσιοθεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα. Έτσι π.χ. ερωτήματα σχετικά με τον έλεγχο της αλήθειας των επιστημονικών προτάσεων της ίδιας της μαρξιστικής θεωρίας ή προβλήματα που σχετίζονται με τη μορφή των προτάσεων μας που αναφέρονται στην πραγματικότητα κ.α. έμειναν έξω από την επιστημονική συζήτηση, ενώ από την άλλη πλευρά υπήρξε πολύ μεγάλη βιβλιογραφία σχετικά με τη Λογική και τη διαρθρωση του «Κεφαλαίου» του Μαρξ ή για τη θέση της Λογικής του Hegel στο έργο του Marx.

Σχετικά με το ζήτημα του κριτηρίου της ανθρώπινης γνώσης και τον τρόπο ελέγχου των επιστημονικών προτάσεων η μαρξιστική θεωρία χαρακτηρίζει το πρώτο ερώτημα ως κοσμοθεωρητικό ενώ το δεύτερο το αντιμετωπίζει ως μεθοδολογικό³. Και τα δύο συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους και αλληλοπροσδιορίζονται, γιατί τα μεθοδολογικά προβλήματα που σχετίζονται με τη λειτουργία του κριτηρίου της αληθείας των προτάσεων προϋποθέτουν την εννοιολογική του σύλληψη, ενώ η ίδια η μεθοδολογία ελέγχου των επιστημονικών προτάσεων καθορίζει και την ορθότητα ή μη της επιλογής του κριτηρίου της αλήθειας.

1. Opp K.D., *Methodologie der Sozialwissenschaften*, Hamburg 1970, σ. 288; Lakatos I., *Criticism and the Methodology of Scientific Research Programms*, *Proceedings of the Aristotelian Society*, 69 (1968), σ. 170 κ.ε.

2. Schwarz Ph., *Marxistische Philosophie. Das Wahrheits-und Praxisproblem in der Gegenwart*, Köln 1976, σ. 82, 93 κ.ε.

3. Wittich D. - Gössler Kl., -Wagner K., *Marxisch - leninistische Erkenntnistheorie*, Berlin 1978, σ. 309 κ.ε.

Εφόσον η αλήθεια κατά τη μαρξιστική γνωσιολογία προσδιορίζεται ως συμφωνία των προτάσεων μας προς την αντικειμενική πραγματικότητα, κριτήριο της αλήθειας μπορεί να είναι μόνο κάτι που να επιτρέπει τη σύγκριση του πραγματικού με το ιδεατό. Ως τέτοιο κριτήριο προτείνεται η πράξη, η οποία θεωρείται ως η διαδικασία της ανθρωπότητας που κατέχει αυτήν την ιδιότητα¹. Η πράξη αποτελεί το μοναδικό κριτήριο που αντιπαραθέτει τις ανθρώπινες σκέψεις προς την αντικειμενική πραγματικότητα. Κατά τη διατύπωση του Μαρξ: «το ερώτημα, αν στην ανθρώπινη σκέψη αντιστοιχεί αντικειμενική αλήθεια δεν είναι ένα πρόβλημα της θεωρίας, αλλά της πράξης»².

Η αλήθεια ως η ανώτατη ενεργητική μορφή υποκειμενικής αντανάκλασης της αντικειμενικής πραγματικότητας θεωρείται — σ' αντίθεση προς την αίστορική αντιμετώπιση της γνωσιακής διαδικασίας που επιχείρησε ο Λογικός Θετικισμός — ως μια διαδικασία ιστορικά και κοινωνικά προσδιορισμένης γνωσιακής προσέγγισης της αντικειμενικής πραγματικότητας. Η αντανάκλαση της αντικειμενικής πραγματικότητας, για να κατανοηθεί ορθά απαιτεί μίαν αντίληψη της πράξης όχι μόνο ανθρωπολογική ή γνωσιολογική, αλλά και την αντιμετώπισή της ως διαλεκτικολογικού κριτηρίου της αλήθειας.

Ο διαλεκτικός δρόμος της γνώσης της αλήθειας περνάει «από τη ζωντανή εποπτεία στην αφηρημένη σκέψη κι' απ' αυτή στην πράξη»³. Η πράξη ως αντικειμενικό κριτήριο της αλήθειας δίνεται στο Μαρξισμό ιστορικά και λογικά. Η κοινωνική πράξη των ανθρώπων σ' ένα μακρύ ιστορικό διάστημα ελέγχει την αληθινότητα της γνώσης μας. Η πράξη δεν είναι ταυτόσημη με τη γνώση, αλλά εμπειριέχει γνώση, στο βαθμό που οι γνώσεις αυτές είναι κοινωνικά ενδιαφέρουσες και δρουν ως παραγωγικές δυνάμεις, στην εξαντικειμενικοποιημένη επιστημονική τους διατύπωση.

Η πράξη μ' αυτή την έννοια αποτελεί μίαν ιστορική μορφή λογικά θεμελιωμένης σκέψης κατά την πρόβασή της προς μια βαθμιαία αφομοίωση της πραγματικότητας. Η πράξη γίνεται ένα συνειδητό, εφαρμοσμένο κριτήριο της αλήθειας βάσει μίας ιστορικής και λογικής αυτοσυνείδησης των γνωριζόντων και κοινωνικά δρώντων ατόμων. Μία τέτοια αντίληψη για την πράξη ως κριτηρίου της αλήθειας δεν επιτρέπεται να συγχέεται με την πραγματιστική αρχή της επιτυχίας ή ωφελιμότητας. Σχετίζεται πιο πολύ με την αρχή της αντικειμενικότητας των κοινωνικών αναγκών κι όχι με την επιτυχία ατομικών ενδιαφερόντων.

Το πρόβλημα του ρόλου που παίζει η κοινωνική πράξη στη γνώση του κόσμου και το πρόβλημα της ενότητας θεωρίας και πράξης αποτελούν τα θεμελια-

1. Sandkühler H. J., Praxis und Geschichtsbewusstsein, Frankfurt a. M. 1974, σ. 249 κ.ε.

2. Marx K., Thesen über Feuerbach, MEW 3, Berlin 1969, σ. 5.

3. Lenin W. I., Philosophische Hefte, Werke 38, σ. 160.

κά ερωτήματα της μαρξιστικής-λενινιστικής γνωσιοθεωρίας. Η γνώση δεν αντιμετωπίζεται ως στατική, παθητική αντανάκλαση της πραγματικότητας, αλλά ως μια πολύπλοκη διαλεκτική διαδικασία. Ο Λένιν αποδίδει αυτή τη διαδικασία δείχνοντας τα στάδια ανάπτυξης της γνώσης, που συνδέονται μεταξύ τους και απορρέουν το ένα από το άλλο: «Απο τη ζωντανή θεώρηση των πραγμάτων φτάνουμε στην αφηρημένη έννοια κι από την αφηρημένη έννοια στην πρακτική. Αυτός είναι ο διαλεκτικός δρόμος της αλήθειας ως γνώσης της αντικειμενικής πραγματικότητας»¹. Κατά μίαν άλλη διατύπωσή του η αλήθεια χαρακτηρίζεται ως μια διαδικασία κατά την οποία: «απο την υποκειμενική ιδέα φτάνει ο άνθρωπος στην αντικειμενική αλήθεια με την πράξη (και την τεχνική)²».

Ο Λένιν παραφράζει τη σκέψη του Hegel, ο οποίος χαρακτηρίζει την Ιδέα ως το Αληθινό, «καθ' εαυτό και δι' εαυτό», την απόλυτη ενότητα της έννοιας και της αντικειμενικότητας³. Το σημείο αυτό της Διδασκαλίας για την έννοια, της Επιστήμης της Λογικής του Hegel το σχολιάζει ο Λένιν ως εξής: «Η ιδέα είναι η αλήθεια. Η ιδέα, δηλαδή η αλήθεια ως διαδικασία - γιατί η αλήθεια είναι διαδικασία - διατρέχει κατά την ανάπτυξή της τρεις βαθμίδες: 1. Τη ζωή 2. Τη διαδικασία της γνώσης, η οποία εμπειριέχει την πράξη του ανθρώπου και την τεχνική 3. Την βαθμίδα της απόλυτης Ιδέας (δηλαδή την πλήρη αλήθεια). Η ζωή γεννάει τον εγκέφαλο. Στον ανθρώπινο εγκέφαλο αντικατοπτρίζεται η Φύση. Με τον έλεγχο της ορθότητας της αντανάκλασης και την εφαρμογή της στην πράξη του και την τεχνική φθάνει ο άνθρωπος στην αντικειμενική αλήθεια»⁴. Και στη συνέχεια γράφει ο Λένιν για το Hegel, την πράξη και την αντικειμενικότητα της γνώσης: «Η θεωρητική γνώση οφείλει να μας δίνει το Αντικείμενο «καθ' έαυτό και δι' έαυτό» στην αναγκαιότητά του, στις πολύπλευρες σχέσεις του, στην αντιφατική του κίνηση. Η ανθρώπινη έννοια συλλαμβάνει, κατέχει αυτήν την αντικειμενική αλήθεια της γνώσης και τη δαμάζει αριστικά τότε μόνο, όταν η έννοια φτάσει στο «δ' έαυτήν» με την έννοια της πράξης. Δηλαδή η πράξη του ανθρώπου και της Ανθρωπότητας αποτελεί τη δοκιμή, το κριτήριο της αντικειμενικότητας της γνώσης»⁵.

Στο φιλοσοφικό σύστημα του Hegel η πράξη είχε τον χαρακτήρα της δραστηριότητας μιας Ιδέας που προσδιορίζεται απο τη βούληση της ίδιας της Ιδέας, που αλλάζει τον εαυτό της. Σύμφωνα με την άποψη του Μάρξ η πράξη είναι η υλική δραστηριότητα του ανθρώπου που στοχεύει στην αλλαγή του κό-

1. Ο. π. σ. 190. 191.

2. Ο.π. σ. 191.

3. Hegel G. W. F., Enzyklopädie der Philosophischen Wissenschaften (1830), I. Teil: Die Wissenschaft der Logik, § 213.

4. Lenin W. I., Philosophische Hefte, Werke 38, Berlin 1970, σ. 191.

5. Ο. π. σ. 202.

σμου, που υπάρχει ανεξάρτητα απο την ανθρώπινη συνείδηση. Κατά τη διατύπωση του Λένιν: «η συνείδηση του ανθρώπου δεν αντανακλά μόνο τον αντικειμενικό κόσμο, αλλά τον δημιουργεί κιόλας»¹. Κι' αυτό εξηγείται απο τη διαπίστωση ότι «η δραστηριότητα του ανθρώπου, ο οποίος έχει σχηματίσει μιαν αντικειμενική εικόνα του κόσμου, αλλάζει την εξωτερική πραγματικότητα, αίρει τους προσδιορισμούς της (αλλάζει αυτήν ή την άλλη από τις πλευρές της, απο τις ποιότητες της) και μ' αυτό τον τρόπο της παίρνει τα χαρακτηριστικά του φαινομένου, την εξωτερικότητα και μηδαμικότητα και την μετατρέπει σε ένα ον «καθ' έαυτό και δι' έαυτό» (σε αντικειμενικά αληθινή)»².

Και ο προμαρξιστικός θεωρησιακός υλισμός δεχόταν, ότι ο έλεγχος της αλήθειας των ιδεών και των επιστημονικών προτάσεων γενικότερα πρέπει να γίνεται μέσω της εμπειρίας, αλλά δεν είχε αντιμετωπίσει το πρόβλημα της ιστορικότητας της αλήθειας. Δεν έβλεπε το κριτήριο της αλήθειας στην εξελισσόμενη ανθρώπινη πράξη ούτε την αλλαγή της αλήθειας κατά την πορεία της ιστορικής ανάπτυξης της γνώσης.

Κατά τη μαρξιστική γνωσιολογία η πράξη αποτελεί το θεμέλιο της γνωσιακής διαδικασίας η οποία δεν αποτελεί δημιούργημα ενός μόνο ατόμου, το οποίο στέκεται έξω απο την Ιστορία και την κοινωνία. Η ανθρώπινη σκέψη δεν είναι η σκέψη ενός μεμονωμένου ανθρώπου, «υπάρχει μόνο ως σκέψη πολλών δισεκατομμυρίων» ανθρώπων που προϋπήρξαν, που υπάρχουν και θα υπάρξουν»³. Δηλαδή η γνώση έχει κοινωνικό, ιστορικό χαρακτήρα· θεωρείται ως μια διαδικασία που εξαρτάται απο την εξέλιξη της κοινωνικής πράξης. Η πράξη ως θεμέλιο της γνωσιακής διαδικασίας είναι ολόκληρη η κοινωνική πράξη.

Η πράξη αποτελεί έμμεσα το θεμέλιο της λογικής γνώσης. Άμεσα συνδεόμαστε με τον εξωτερικό κόσμο με τις αισθήσεις μας. Η αφηρημένη σκέψη παρά την απόσταση που τη χωρίζει απο το αισθητηριακά άμεσο, ίσως ακριβώς λόγω αυτής της αποστασιοποίησης, είναι σε θέση να μας δώσει ορθότερα την εικόνα της πραγματικότητας από ό,τι η αισθητηριακή αντίληψη. Οι επιστημονικές αφαιρέσεις αντικατοπτρίζουν τη φύση βαθύτερα, πιο πιστά, πληρέστερα. Η αφηρημένη σκέψη είναι σε θέση να μας προσφέρει βαθύτερη αλήθεια απο ό,τι οι αισθήσεις, γιατί το γενικό που εμφανίζεται στις έννοιες, τις κρίσεις, τους συλλογισμούς και τις θεωρητικές μας προτάσεις αποτελεί αντανάκλαση του γενικού που υπάρχει μέσα στα ίδια τα πράγματα και στις σχέσεις τους. Αποτελεί την αντανάκλαση της ουσίας των φαινομένων του υλικού κόσμου.

Η αφηρημένη σκέψη, ως ανώτερη βαθμίδα της γνώσης του κόσμου, τότε μόνο μας δίνει σωστά την εσωτερική συνάφεια των πραγμάτων, αποτελεί αλη-

1. Ο. π. σ. 203.

2. Ο. π. σ. 209.

3. Engels Fr., Anti-Düring, MEW 20, σ. 80.

θινή αντανάκλαση των νόμων της φύσης, όταν συνδέεται με την πράξη, με τα δεδομένα των αισθήσεων, που έρχονται σε επαφή με τα πράγματα κατά την υλική, πρακτική δραστηριότητά τους μέσα στην κοινωνία.

Για τη διατύπωση γενικών προτάσεων, οι οποίες να συλλαμβάνουν ορθά το ουσιώδες στα φαινόμενα και να αφαιρούν κάθε τι το τυχαίο και επουσιώδες, απαιτείται η σκέψη μας όχι μόνο να ξεκινάει από το συγκεκριμένο και να βρίσκεται σε επαφή με την πράξη, αλλά και να παίρνει υπόψη της, σ' όλη τη διάρκεια της αφαιρετικής διαδικασίας τα ίδια τα εμπειρικά δεδομένα. Μόνο σ' αυτή τη σύνδεση με την πράξη υπάρχει η εγγύηση ότι οι αφαιρέσεις και οι γενικεύσεις μας είναι έγκυρες και ορθές.

Η πορεία της γνώσης, για το Μαρξισμό, περνάει από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο, για να συνεχίσει από το αφηρημένο στη δοκιμασία του πάνω στο συγκεκριμένο. Μ' αυτό τον τρόπο γίνεται η οικειοποίηση του συγκεκριμένου, με τη βοήθεια των εννοιολογικών μας συστημάτων που επιτρέπουν τη σύλληψη και αναπαράγωγή των επι μέρους φαινομένων του κόσμου σε όλη τους την πληρότητα και ειδικότητα¹.

Η σωστή ενσωμάτωση κάθε επι μέρους φαινομένου στο εννοιολογικό μας σύστημα, προϋποθέτει ότι σε κάθε φάση επεξεργασίας της θεωρίας γίνεται η σύγκριση με τα εμπειρικά δεδομένα, με τα δεδομένα των αισθήσεων, όπως συλλαμβάνουμε τον κόσμο κατά τη διάρκεια της συνολικής κοινωνικής πρακτικής. Η πράξη πρέπει να είναι παρούσα σ' όλη τη διαδικασία της θεωρητικής σκέψης. Τόσο κατά την πορεία από το συγκεκριμένο στο αφηρημένο, όσο και κατά την άνοδο από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο. Οι δυο αυτοί δρόμοι της σκέψης διαπλέκονται και συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους. Διαφορετικά η αφηρημένη σκέψη είναι κενή περιεχομένου.

Όταν κάνουμε με σωστό τρόπο τις εννοιολογικές αφαιρέσεις μας και συλλαμβάνουμε το Γενικό της πραγματικότητας, όταν εργαζόμαστε σωστά με τις έννοιες, δηλαδή όταν ξεκινάμε από την κοινωνική πράξη και με τη βοήθεια της ελέγχουμε κάθε βαθμίδα της γνώσης, τότε μπορούμε να μιλάμε για αντικειμενική αλήθεια της εικόνας μας για τα φαινόμενα της πραγματικότητας, η οποία μας επιτρέπει και προγνώσεις μελλοντικών συμβάντων.

Με τη διατύπωση μιας επιστημονικής θεωρίας δεν τελειώνει η γνωσιακή διαδικασία, γιατί η ίδια η πράξη αποτελεί και το σκοπό, για τον οποίο χρειαζόμαστε τη γνώση. Από την αφηρημένη γνώση περνάμε πάλι στην πράξη για την εφαρμογή και τον παραπέρα εμπλουτισμό της θεωρίας μας. Επειδή όμως η ίδια η πραγματικότητα βρίσκεται σε συνεχή εξέλιξη και μεταβολή, το ίδιο ισχύει και για τις θεωρίες μας. Η πράξη ως κριτήριο της αλήθειας ελέγχει την αλήθεια της θεωρίας μας. Η ίδια η πράξη δίνει αφορμή για παραπέρα τροπο-

1. Wittich D., Die Allgemeingültigkeit des marxistisch-leninistischen Begriffs «Objektive Wahrheit», στο DZfPh, 8 (1971), σ. 947.

ποίηση της θεωρίας, επιτρέποντας έτσι την εξέλιξη της γνώσης, η οποία δεν ολοκληρώνεται ποτέ εντελώς, επειδή αποτελεί μέρος μιας χωρίς τέλος ιστορικής και κοινωνικής πορείας προσέγγισης της απόλυτης αλήθειας. Η απόλυτη αλήθεια είναι για το Μαρξισμό πάντα συγκεκριμένη. Δηλαδή τα πορίσματα, και οι επιστημονικές διατυπώσεις δεν είναι ορθές κάτω από όλες τις συνθήκες, παρά μόνο κάτω από χρονικούς και χωρικούς όρους. Σε κάθε επιστημονική αλήθεια παρά τη σχετικότητά της εμπεριέχεται ένα στοιχείο απόλυτης αλήθειας¹.

Οι επιστημονικές γνώσεις σε κάθε βαθμίδα της ιστορικής ανάπτυξης της ανθρωπότητας εκφράζουν μιν ενότητα σχετικής και απόλυτης αλήθειας. Από τις σχετικές αλήθειες στην ιστορική εξέλιξη της γνώσης δημιουργείται η απόλυτη αλήθεια². Η γνώση μας για τον κόσμο συνολικά είναι σε κάθε εποχή μια σχετική αλήθεια που αναπτύσσεται με κατεύθυνση την απόλυτη αλήθεια, γιατί ο συνεχής αυξανόμενος αριθμός των απόλυτα αληθών στοιχείων που εμπεριέχονται στις σχετικές αλήθειες, μας φέρνει όλο και πιο κοντά στην απόλυτη αλήθεια. Αυτή η διαδικασία προσέγγισης στην απόλυτη αλήθεια ως εξαντλητικής γνώσης του κόσμου, είναι μια ατέλειωτη διαδικασία, η οποία δε μπορεί να ολοκληρωθεί ποτέ.

Οι νόμοι των επι μέρους επιστημών είναι συγκεκριμένοι ιστορικοί νόμοι, παρόλο που συλλαμβάνουν ένα πολύ ευρύτερο πεδίο από ότι οι προτάσεις για μεμονωμένα γεγονότα. Όμως δεν πρέπει να συγχέεται ο απόλυτος και σχετικός χαρακτήρας των αντικειμενικών νόμων της φύσης με την απόλυτη και σχετική ορθότητα της αντανάκλασης της πραγματικότητας στους νόμους που διατυπώνει η επιστήμη³. Γιατί αν ένας αντικειμενικός νόμος της φύσης ή της κοινωνίας είναι ο ίδιος σχετικός, δηλαδή ισχύει μόνο κάτω από ορισμένους όρους και σε μια ορισμένη εποχή της ιστορικής εξέλιξης, η ίδια η αντανάκλασή του στην επιστήμη, όταν αναφέρεται σ' αυτούς τους όρους, γι' αυτούς τους ίδιους ή για μερικές πλευρές τους ο νόμος αποδίδει με απόλυτη ακρίβεια την αλήθεια.

Με τη θεωρία για τη σχετική και την απόλυτη αλήθεια και τη σχέση μεταξύ τους και με θεμέλιο της γνωσιοθεωρίας την κοινωνική πράξη θέλησαν οι οπαδοί του διχλεκτικού και ιστορικού υλισμού να στηρίξουν με επιστημονικό τρόπο την πεποιθήσή τους για τη γνωσιμότητα του κόσμου και των νομοτελειών του και τα δείξουν ότι η εξέλιξη της γνώσης προχωράει από την σχετική προς την απόλυτη αλήθεια.

Έχοντας ως βάση της γνωσιοθεωρίας την κοινωνική πράξη ήταν δυνατόν να λυθεί και το πρόβλημα της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην αλήθεια και την πλάνη στην πορεία της ιστορικής εξέλιξης της επιστήμης. Η αντανάκλαση της φύσης στην ανθρώπινη σκέψη θεωρήθηκε γεμάτη κίνηση και αντιφάσεις, ως

1. Lenin W. I., *Materialismus und Empirio-kritizismus*, Werke 14, σ. 126, σ. 301.
2. Ο. π. σ. 132.
3. *Marxistisch - leninistisches Wörterbuch der Philosophie*, Berlin 1970, σ. 869.

μια διαδικασία δημιουργίας και αναιρέσης των αντιφάσεων. Η αύξηση του συνόλου των αληθειών που μας παρέχει η επιστήμη δεν αποτελεί δηλαδή μίαν ευθεία εξελικτική γραμμή, ούτε ένα πέρασμα από την σχετική στην απόλυτη αλήθεια με την απλή υπέρβαση των αντιφάσεων που εμπεριέχονται στη σχετική αλήθεια, αντιφάσεων ανάμεσα στην αλήθεια και το σφάλμα.

Η σχετική αλήθεια λόγω ακριβώς της ανακρίβειάς της περικλείει και στοιχεία λανθασμένα κι' αυτό εξηγείται από τον διαλεκτικό χαρακτήρα του κριτηρίου της πράξης, το οποίο είναι ταυτόχρονα και απόλυτο και σχετικό. Ο απόλυτος χαρακτήρας της πράξης ως κριτηρίου της αλήθειας συνίσταται στο ότι η πράξη αποτελεί τον τελευταίο ιστορικό έλεγχο της αλήθειας μιας θεωρίας, οπότε μετά από αυτόν τον έλεγχο δεν απαιτείται καμιά άλλη δοκιμασία, γιατί ο αντικειμενικός χαρακτήρας της αλήθειας αποδεικνύεται από την πράξη με ανυπόθετη αξιοπιστία. Η κυριαρχία μας πάνω στη φύση που εκφράζεται μέσω της πράξης της ανθρωπότητας είναι αποτέλεσμα της ορθής αντανάκλασης των φαινομένων στο μυαλό των ανθρώπων και η αντανάκλαση αυτή αποτελεί αντικειμενική, απόλυτη αλήθεια. Ταυτόχρονα όμως η πράξη ως κριτήριο της αλήθειας είναι σχετική, γιατί αποδεικνύει, την ορθότητα μιας θεωρίας μόνο κάτω από ορισμένες συνθήκες και με έναν ορισμένο βαθμό ακριβείας, όση είναι η ορθότητα της σχετικής αλήθειας. Αυτό το κριτήριο είναι αρκετά απροσδιόριστο, ώστε να εμποδίζει τη εκτροπή μιας θεωρίας σε δόγμα, σε απόλυτη αλήθεια. Τα όρια μέσα στα οποία το κριτήριο της πράξης αποδεικνύει την ορθότητα μιας θεωρίας εξαρτώνται από την ιστορική βαθμίδα της ίδιας της πράξης¹.

Ο σχετικός χαρακτήρας του κριτηρίου της πράξης εξηγείται από το γεγονός ότι η πράξη της Ανθρωπότητας αναπτύσσεται ιστορικά και περιρριζείται σε κάθε στιγμή, αφού δεν είναι σε θέση να συλλάβει όλες ανεξαιρέτως τις πλευρές, τις συναρτήσεις ενός φαινομένου, γιατί αυτές είναι άπειρες και συνεχώς μεταβαλλόμενες. Η πράξη συνεπώς δε μπορεί ποτέ να καταφέρει τον απόλυτο έλεγχο μιας ολόπλευρης επιστημονικής παράστασης, ενός αντικειμένου ούτε τον κόσμο όλου, αν και μπορεί να επιβεβαιώσει τη φύση και ορισμένες πλευρές αυτής της παράστασης. Η αναπτυσσόμενη κοινωνική πράξη αποκαλύπτει σε ένα ερευνόμενο φαινόμενο νέες συναρτήσεις και νομοτέλειες και επιβάλλει την επαναξιολόγηση των προτάσεων που είχαν ενδεχομένως διατυπωθεί για το ίδιο φαινόμενο. Στα πλαίσια αυτής της νέας αξιολόγησης μπορεί να αποδειχτεί, ότι ορισμένες πλευρές μιας θεωρίας που είχε απορριφθεί τώρα επιβεβαιώνονται από την πράξη. Έτσι αποδεικνύεται ότι σε μιά λανθασμένη θεωρία υπήρχαν σπέρματα αληθινά, όπως μπορεί να συμβεί και το αντίθετο, να βρεθούν δηλαδή σε θεωρίες που εθεωρούντο αληθινές, πλευρές που δεν αντιστοιχούν στα αποτελέσματα του ελέγχου της έρευνας, γιατί η νέα πράξη διεύρυνε βαθύτερα στην ουσία την φαινομένων και έδειξε νέες συναρτήσεις και συσχετισμούς.

1. Schaff A., *Geschichte und Wahrheit*, Wien 1970, σ. 77 κ.ε.

Η επιστημονική γνώση ενδιαφέρεται κυρίως για προτάσεις με μορφή νόμου που να καλύπτουν το σύνολο των φαινόμενων μιας περιοχής της πραγματικότητας. Όμως η ανθρώπινη πράξη είναι σε θέση να προσεγγίσει μόνο έναν πεπερασμένο αριθμό εκπροσωπήσεων του νόμου ή εναν πεπερασμένο αριθμό γεγονότων. Παραμένει λοιπόν προβληματικό το κύρος των επιστημονικών προτάσεων και ο έλεγχος του υποθετικού τους χαρακτήρα. Μια προτεινόμενη εξήγηση (π.χ. μια υπόθεση της φυσικής επιστήμης) θεωρείται ότι επκληθύτηκε από την πράξη, αν οι προτάσεις που συνάγονται από αυτήν αποδειχτήκαν πρακτικά αληθινές. Η αλήθεια της προτεινόμενης εξήγησης θεωρείται τόσο πιο βέβαιη όσο πιο πολλές και διαφορετικές από τις προτάσεις που μπορούν να συναχθούν απ' αυτή παραγωγικά αποδείχτηκαν αληθινές στην πράξη. Ένω αντίθετα μια εξήγηση θεωρείται λανθασμένη, αν οι συνέπειες που συνάγονται απ' αυτή αποδείχτηκαν λανθασμένες στην σύγκριση με την πραγματικότητα.

Ο έλεγχος των επιστημονικών προτάσεων στην πράξη γίνεται με τα επιστημονικά πειράματα, τα οποία αποτελούν την υλική δραστηριότητα που επιτρέπει τη διατύπωση και τη δοκιμασία των υποθέσεων. Με το πείραμα γίνεται η σύγκριση των υποθέσεων με την αντικειμενική πραγματικότητα. Βέβαια η πειραματική μέθοδος δεν είναι δυνατόν να εφχρησστεί στον ίδιο βαθμό στις φυσικές και στις κοινωνικές επιστήμες. Στις λεγόμενες «επιστήμες του ανθρώπου» ο ερευνητής έχει επιπρόσθετες δυσκολίες να αντιμετωπίσει σε σύγκριση προς τις επιστήμες της φύσης, και που σχετίζονται με το πρόβλημα της «αποκεντροθέτησης» και της αντικειμενικότητας, η οποία γίνεται ιδιαίτερα δύσκολη λόγω του ότι οι άνθρωποι οι ίδιοι αποτελούν ταυτόχρονα υποκείμενο και αντικείμενο της έρευνας¹.

Από λογική άποψη η απόδειξη της ορθότητας των επιστημονικών προτάσεων δεν αποτελεί παρά μια «δείξη» της αλήθειας με τη βοήθεια άλλων προτάσεων θεωρουμένων ως αληθινών². Σε μια τέτοια προσέγγιση του προβλήματος δεν υπάρχει περιθώριο για την πράξη. Πάντως στα πλαίσια της μαρξιστικής θεωρίας για το ρόλο της πράξης η απόδειξη είναι ευρύτερη έννοια από την έννοια της τυπικής Λογικής, γιατί περιλαμβάνει ολόκληρη τη γνωσιακή διαδικασία, της οποίας τελικό αποτέλεσμα αποτελεί η αλήθεια η ίδια. Η αλήθεια μιας επιστημονικής πρότασης μπορεί να αποδειχτεί είτε με την επίκληση άλλων προτάσεων ήδη αποδεδειγμένων είτε με την επίκληση δεδομένων, εμπειρικών γνώσεων, ενισχυμένων από την παρατήρηση ή το πείραμα και την πρακτική τους εφαρμογή³. Το βάρος πάντως, στα πλαίσια της μαρξιστικής Λογικής, δεν δίνε-

1. Piaget J., *Epistemologie des sciences de l' homme*, Paris 1972, (Ελληνική μετάφραση), Έκδ. Ράππα, Αθήνα 1972, σ. 40 κ.ε.

2. Fogarasi B., *Dialektische Logik mit einer Darstellung erkenntnistheoretischer Grundbegriffe*, Berlin 1972, σ. 338. κ.ε.

3. Meyer M., *Decouvert et Justification en Science* Paris 1979, σ. 324. Achinstein P., *Concepts of Science*, Baltimore 1968, σ. 91.

ται στην απόδειξη ή τον έλεγχο μεμονωμένων προτάσεων ή μεμονωμένων δεδομένων, αλλά στην συνάρθρωση των προτάσεων ή των δεδομένων, στην λογική τους συνοχή και συλλογιστική ορθότητα¹.

Οι μαρξιστές αρνούνται τη συσχέτιση της έννοιας της αλήθειας μόνο με τα γλωσσικά συστήματα, απαιτούν την κατάδειξη της σχέσης της διαδικασίας της γνώσης προς την πραγματικότητα². Αυτό τον όρο πληρούν οι επιστημονικές προτάσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται από μιά τέτοια αντιστοιχία προς τα πράγματα, ώστε οι έννοιες που χρησιμοποιούν να αφορούν τα βασικά χαρακτηριστικά του αντικειμένου ή μιας τάξης αντικειμένων. Με την επιστημονική πρόταση δημιουργείται μια νοητική σχέση της έννοιας με την πραγματικότητα κι έτσι αποτελεί την πρώτη άμεση αφετηρία για την πρακτική δράση και την υλοποίηση των ιδεών μας, κατά την οποία αποδεικνύεται και η ορθότητα της σκέψης μας.

Την τελική απόδειξη για το αν είναι δυνατή ή όχι η υλοποίηση ιδεατών παραστάσεων και εννοιών μας την παρέχει η πράξη. Αυτή η πραγμάτωση των εννοιών μας οφείλεται στην ενότητα των επιστημονικών προτάσεων μας και των οδηγιών για τη δράση. Γεγονός που σημαίνει ότι με τη βοήθεια των προτάσεων μας γίνεται δυνατή μια τέτοια σχέση προς την πραγματικότητα που να επιτρέπει την έλλογη εφαρμογή της έννοιας της αλήθειας για το σκοπό της γνώσης. Από αυτήν την άποψη η έννοια της αλήθειας επιβάλλεται μεν να περιορίζεται σε προτάσεις και συστήματα προτάσεων, αλλά κρίνεται αναγκαία η διαφοροποίηση των επιστημονικών προτάσεων ώστε να είναι αυτές σε θέση να συλλαμβάνουν και να αποδίδουν ορθά τα εμπειρικά δεδομένα, τους νόμους, τις υποθετικές κρίσεις και τις σχέσεις τους προς την αντικειμενική πραγματικότητα³.

Από αυτή τη σκοπιά γίνεται και η ανάλογη κριτική προς τον λογικό θετικισμό, και του καταλογίζεται μια ανιστορική αντιμετώπιση της διαδικασίας της γνώσης, ο χωρισμός δηλαδή της επιστήμης από την κοινωνική πράξη, που αναγκάζει τους θετικιστές να αναζητούν το κριτήριο της αλήθειας των επιστημονικών προτάσεων και θεωριών στη σφαίρα του ιδεατού, δηλαδή στη συμφωνία ή ασυμφωνία των επιστημονικών προτάσεων προς ορισμένες άμεσες βιωματικές προτάσεις (παρατηρησιακές ή προτάσεις πρωτοκόλλου), πάντως σε τελευταία ανάλυση στη σύγκριση των προτάσεων με τα αισθητηριακά δεδομένα. Γεγονός που έχει ως συνέπεια να θεωρούνται ότι έχουν νόημα μόνο προτάσεις για μεμονωμένα παρατηρησιακά φαινόμενα.

1. Kröber G., (Hrsg.), Studien zur Logik der wissenschaftlichen Erkenntnis, Berlin 1967, σ. 89.

2. Klaus G., Spezielle Erkenntnistheorie, σ. 112, 176.

3. Stegmüller W., Das Wahrheitsproblem und die Idee der Semantik, Wien 1968, σ. 16.

Η άποψη αυτή σημαίνει ότι προτάσεις με μορφή νόμου θα έπρεπε να θεωρηθούν ως κατ' επίφασιν προτάσεις και να αποκλειστούν από την επιστήμη. Σύμφωνα με μιαν άλλη διατύπωση προτάσεις με μορφή νόμου θα πρέπει να θεωρηθούν ως υποθέσεις που είναι κατα προσέγγιση αληθινές ή ψευδείς. Άρα όλες οι μή καθαρά απαγωγικές θεωρίες έχουν μόνο υποθετικό χαρακτήρα¹. Η παραπάνω άποψη του Νεοθετικισμού θα είχε ως συνέπεια την εισαγωγή του σχετισμού στις κοινωνικές επιστήμες και κρίνεται ως προσπάθεια αμφισβήτησης της μαρξιστικής θεωρίας για την ιστορία και την κοινωνία, αφού αρνείται την ύπαρξη αντικειμενικά δρώντων νόμων εξέλιξης της κοινωνίας ή πάντως αμφισβητεί τη γνωσιμότητά τους².

Από την άλλη πλευρά και η έννοια της αλήθειας των επιστημονικών προτάσεων, ο εντοπισμός της θέσης που κατέχουν στη γνωσιακή διαδικασία και ο έλεγχος τους με το κριτήριο της πράξης απαιτούν από την μεριά των μαρξιστών περαιτέρω εξειδικευμένες γνωσιοθεωρητικές αναλύσεις για να αποφευχθεί η συχνά μηχανιστική αντιμετώπιση του προβλήματος της επιστημονικής γνώσης και του εμπειρικού ελέγχου των επιστημονικών προτάσεων³.

1. Hempel C.C., Zur Wahrheitstheorie des logischen Positivismus, (1935) Wahrheitstheorien (Hrsg. Skirberk G.), Frankfurt a. M. 1977, σ. 96-107.

2. Scheler W., Konsequenzen einer Wahrheitskonzeption, DZfPh. 4 (1972), σ. 467 Spinner H., Popper und die Politik, Berlin 1978, σ. 102 κ.ε.

3. Cekic M., Ist die Praxis der Masstab der Wahrheit, Belgrad 1979, σ. 16 κ.ε. Επίσης: Vries de J., Die Erkenntnistheorie des dialektischen Marxismus, München 1958, σ. 102.

ZUSAMMENFASSUNG

Thematik der vorliegenden Arbeit ist die Gegenüberstellung der methodologischen Aussagen der analytischen Wissenschaftstheorie zu den Aussagen des Marxismus hinsichtlich der Problematik des Wahrheitskriteriums und der empirischen Prüfung wissenschaftlicher Aussagen.

Im ersten Teil wird das Problem der Wahrheit empirischer Sätze im Rahmen der neueren empiristischen Wissenschaftstheorie behandelt. Es werden untersucht: a) das Abgrenzungsproblem für empirische Sätze, b) das Problem der Kriterienausfindung für die Abgrenzung gesetzmäßiger Aussagen, c) die Methode der kritisch-empirischen Prüfung und der Betrachtung wissenschaftlicher Erkenntnis als einen Prozess der Approximation an Wahrheit.

Im zweiten Teil wird die marxistische Antwort zum Problem des Kriteriums der Wahrheit, im Rahmen der marxistisch-leninistischen Erkenntnistheorie, untersucht. Es wird auf folgende Problemkomplexe näher eingegangen: a) Praxis und Erkenntnisprozess, Praxis als Grundlage der Erkenntnis und Wahrheitskriteriums überhaupt, c) der absolute und relative Charakter des Wahrheitskriteriums und d) die Konsequenzen der marxistischen Wahrheitskonzeption und Methodologie bei der Konfrontation mit den Resultaten der in den westlichen Ländern vorherrschenden Wissenschaftstheorie.

E. PAPADIMITRIU